

Tomasz Jakubiak

Papieski Wydział Teologiczny w Warszawie Sekcja św. Jana Chrzciciela

ORCID: 0000-0003-4781-686X

Prawna skuteczność zgody małżeńskiej wyrażonej bez obecności duchownego uprawnionego do asystowania przy zawarciu małżeństwa jako przejaw elastyczności ustawodawcy kościelnego we wspieraniu instytucji małżeństwa

Kościół katolicki od zawierających małżeństwo – jeśli podlegają stanowionemu przez niego prawu – wymaga dla jego ważności wyrażenia zgody małżeńskiej z zachowaniem określonej prawem formy¹. W dużym uproszczeniu polega ona na tym, że – jeśli jedna ze stron jest katolikiem² – zgoda małżeńska musi zostać wyrażona wobec uprawnionego duchownego i dwóch świadków (kan. 1108 § 1 KPK, kan. 828 § 1 KKKW)³. Tak opisana forma zawarcia małżeństwa nazywana jest zwykłą formą kanoniczną zawarcia małżeństwa. Nie należy jej utożsamiać z formą liturgiczną zawarcia małżeństwa⁴.

Życie jednak niesie ze sobą takie sytuacje, kiedy zachowanie zwyczajnej formy kanonicznej nie jest możliwe albo jest bardzo utrudnione. W związku z tym ustawodawca kościelny, uwzględniając prawo naturalne nupturientów do zawarcia małżeństwa oraz dobro duchowe katolików, dopuszcza okolicz-

¹ W. Góralski, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, s. 227.

² Kan. 1117 KPK od dnia 8 kwietnia 2010 r. obowiązuje w nowym brzmieniu – Benedictus XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae Quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur. Omnium in mentem*, 26.10.2009, AAS 102 (2010), s. 8–10; kan. 834 § 1 KKKW.

³ Odnotać należy, że na mocy decyzji papieża Franciszka kan. 1108 KPK został uzupełniony o paragraf trzeci, stanowiący: „Tylko kapłan ważnie asystuje przy małżeństwach zawieranych pomiędzy stronami wschodnimi lub pomiędzy stroną łacińską i stroną wschodnią albo katolicką albo niekatolicką” (*Solus sacerdos valide assistit matrimonio inter partes orientales vel inter partem latinam et partem orientalem sive catholicam sive non catholicam*) – Franciscus, *Litterae Apostolicae Motu Proprio Datae De Concordia Inter Codices*, 31.05.2016, AAS 108 (2016), s. 602–606.

⁴ *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II Renovatum Auctoritate Pauli PP. VI Editum Ioannis Pauli PP. II Cura Recognitum. Ordo celebrandi Matrimonium*, Editio typica altera, Typis Vaticanis 1991, Libreria Editrice Vaticana 2008, (dalej jako *Ordo celebrandi Matrimonium*).

ności, w których zgoda małżeńska wyrażona bez obecności uprawnionego duchownego staje się prawnie skuteczna i tym samym stwarza węzeł małżeński. W większości wymienione zostały one w kan. 1108 § 1 KPK i kan. 828 § 1 KKKW, jako wyjątki od ogólnej zasady, według której najwyższy prawodawca za ważne uznaje małżeństwa zawarte wobec dwóch świadków i kompetentnego duchownego.

W związku z powyższym, autor postawił sobie za cel przybliżenie wymienionych w przywołanych kanonach instrumentów prawno-kanonicznych, które gwarantują prawną skuteczność zgody małżeńskiej wyrażonej bez obecności duchownego uprawnionego do asystowania przy zawarciu małżeństwa. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu pozostałe, analogiczne instrumenty prawne, opisane w innych kanonach kodeksu, zostaną pominięte.

1. Zawarcie małżeństwa wobec dwóch zwykłych świadków

1.1. Prawo kościelne

Pierwszy z wyjątków⁵, jaki został przewidziany przez ustawodawcę w kan. 828 § 1 KKKW, gdy zgoda małżeńska nieprzyjęta przez uprawnionego duchownego jest prawnie skuteczna, dotyczy sytuacji opisanej w kan. 832 KKKW. Wyjątek ten znany jest również w systemie prawnym Kościoła łacińskiego. W kan. 1108 § 1 KPK wymieniony jest jako trzeci (por. kan. 1116 KPK). Zgodnie z decyzją ustawodawcy, jeśli osoba kompetentna do asystowania jest nieosiągalna lub nie można do niej się udać bez poważnej niedogodności, chcący zawrzeć prawdziwe małżeństwo może je ważne i godziwie zawrzeć wobec samych świadków, gdy zachodzi niebezpieczeństwo śmierci albo gdy roztropnie się przewiduje, że te okoliczności będą trwałe przez miesiąc.

Gwarantując ważność tak zawartych małżeństw, ustawodawca kościelny zachęca nupturientów, by – jeśli to możliwe – poprosili obecnego duchownego (w KKKW: kapłana) nieupoważnionego (w KKKW: niekompetentnego) do asystowania przy zawarciu małżeństwa, aby razem ze zwykłymi świadkami był obecny w trakcie wyrażania zgody małżeńskiej.

Należy zauważyć, że podczas gdy duchownym kompetentnym do asystowania przy zawarciu małżeństwa w Kościele łacińskim może być również diakon – chyba że mamy do czynienia z sytuacją, gdy jeden z nupturientów

---

⁵ Pierwszy z wyjątków, który został przewidziany przez ustawodawcę w kan. 1108 § 1 KPK, dotyczy uzupełnienia brakującego *facultas* do asystowania przy zawarciu małżeństwa (kan. 144 KPK). Instrument ten nie dotyczy jednak materii stanowiącej przedmiot badań, ponieważ ostatecznie, dzięki uzupełnieniu upoważnienia, forma kanoniczna jest zachowana.

jest obrządku wschodniego katolickiego lub akatolickiego – to według systemu prawa katolickich Kościołów wschodnich owym duchownym może być wyłącznie kapłan.

Aby móc zawrzeć małżeństwo zgodnie z normą zapisaną w kan. 828 § 1 KKKW i kan. 1116 KPK, musi zachodzić niemożliwość wyrażenia zgody małżeńskiej przed uprawnionym duchownym bądź możliwość ta ma być utrudniona do tego stopnia, że powoduje poważne trudności⁶. Bez znaczenia pozostaje, czy niemożliwość wypowiedzenia zgody przed uprawnioną osobą dotyczy tylko konkretnej pary, czy większości osób znajdujących się w danym miejscu⁷. Niebezpieczeństwo śmierci (*periculo mortis*) oznacza stan, w którym istnieje uzasadniona możliwość, że śmierć w najbliższym czasie nastąpi, chociaż nie jest to zupełnie pewne⁸.

Poza niebezpieczeństwem śmierci, aby zawrzeć małżeństwo wobec zwykłych świadków, oprócz braku kwalifikowanego świadka, konieczne jest istnienie moralnej pewności, opartej na powszechnej wiedzy lub dochodzeniu, że brak świadka lub niemożliwość udania się do niego bez poważnej niedo- godności trwać będzie przez miesiąc⁹.

O tym, jak wielką wagę prawodawca przykładła do tego, aby małżeństwa zawierane w tych nadzwyczajnych okolicznościach były ważne, świadczy upoważnienie do udzielania dyspens, jakie otrzymali duchowni towarzyszący wyrażeniu zgody małżeńskiej wobec dwóch zwykłych świadków – o których jest mowa w kan. 1116 § 2 KPK i kan. 832 § 2 KKKW. Należałoby rozważyć, czy po dodaniu przez papieża Franciszka w 2016 r. do kan. 1108 KPK paragrafu trzeciego, władza ta nadal jest przyznawana diakonom łańcimskim, towarzyszącym zawarciu małżeństwa przez nupturienta należącego do obrządku wschodniego katolickiego lub akatolickiego.

1.2. Małżeństwo konkordatowe

Mówiąc o nadzwyczajnej formie zawarcia małżeństwa warto odnotować, że prawodawca polski w art. 9 § 2 KRiO dopuścił skuteczność prawną małżeństw zawieranych w niebezpieczeństwie śmierci, nawet gdyby nie zostało przedstawione „zaświadczenie stwierdzające brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa” sporządzone przez kierownika urzędu stanu cy-

---

⁶ T. Jakubiak, *Nadzwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 r.*, „*Ius Matrimoniale*” 25 (2014) n. 2, s. 51–53.

⁷ R. Navarro-Valls, *The Form of the Celebration of Marriage*, [w:] Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña (red.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, Montreal–Chicago 2004, s. 1471–1472.

⁸ T. Jakubiak, *Nadzwyczajna...*, op. cit., s. 54.

⁹ Pontificia Commissio ad Codicis Canones Authentice Interpretandos, *Responsa ad proposita dubia*, n. 8, 10.11.1925, AAS 17 (1925), s. 583; F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, s. 295; kan. 202 § 1 KPK.

wilnego¹⁰. Nie jest jednak oczywiste, czy norma ta ma zastosowanie, gdy wyrażeniu zgody małżeńskiej wobec dwóch zwykłych świadków towarzyszy duchowny, o którym wspominają kan. 1116 § 2 KPK i kan. 832 § 2 KKKW.

Ponieważ KRiO w artykułach regulujących możliwość zawarcia małżeństwa w formie religijnej nie wprowadza rozróżnienia na duchownych posiadających *facultas* i nieposiadających, można dojść do wniosku – dokonując literalnej analizy tekstu ustawy – że w niebezpieczeństwie śmierci również duchowny nieposiadający upoważnienia mógłby być tym duchownym – wspomnianym przez KRiO – przed którym nupturienti składają zapewnienie, że nie wiedzą o istnieniu okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa oraz w którego obecności oświadczają wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu (KRiO, art. 1 § 2). Ów duchowny, niezwłocznie po złożeniu oświadczenia woli jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu, mógłby sporządzić „Zaświadczenie stwierdzające, że oświadczenia zostały złożone w jego obecności w trakcie zawarcia związku małżeńskiego podlegającego prawu wewnętrznemu Kościoła katolickiego”¹¹. Zaświadczenie wraz z nim podpisywaliby dwaj pełnoletni świadkowie obecni przy złożeniu oświadczeń (KRiO, art. 8 § 2). Duchowny towarzyszący zawarciu małżeństwa w nadzwyczajnej formie przekazywałby także Zaświadczenie do urzędu stanu cywilnego (KRiO, art. 8 § 3).

Na taką interpretację przepisów KRiO pozwala art. 1 § 2 KRiO. Zapisane jest w nim, że małżeństwo, aby wywierało skutki cywilne, musi zostać zawarte zgodnie z prawem wewnętrznym Kościoła. Jak zostało wcześniej wykazane, normy regulujące możliwość zawarcia małżeństwa w nadzwyczajnej formie wchodzi do systemu prawa kanonicznego. Ponadto znowelizowana 24 lipca 1998 r. Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w art. 15a również dopuszcza zawarcie małżeństwa w nadzwyczajnej formie w niebezpieczeństwie śmierci. Przywołany artykuł stanowi, że jeżeli zostaną spełnione wymagania określone w KRiO, małżeństwo zawarte w formie przewidzianej przez prawo kanoniczne wywiera takie skutki, jak małżeństwo zawarte przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. Zatem i ten dokument pozwala sądzić, że małżeństwa zawierane przy zachowaniu stanu faktycznego opisanego w kan. 1116 § 1 n. 1, § 2 KPK lub kan. 832 § 1 n. 1, § 2 KKKW mogą

¹⁰ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., art. 10 (Dz.U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318); ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 682 z późn. zm.); ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, art. 1 (Dz.U. z 1998 r. Nr 117, poz. 757).

¹¹ „Zaświadczenie stwierdzające, że oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński zostały złożone w obecności duchownego” (inaczej: „Zaświadczenie stanowiące podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego”), dalej jako Zaświadczenie.

wywierać skutki na gruncie prawa polskiego, jeśli zostaną spełnione wymagania KRiO, a jak ukazano wcześniej, KRiO nie przekreśla takiej możliwości.

Sytuacja komplikuje się jednak, kiedy odwołamy się do Obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 5 lutego 2015 r.¹² Zgodnie z nim do przyjmowania oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński upoważnieni są: ordynariusz miejsca (biskup diecezjalny, administrator apostolski, administrator diecezji, wikariusz generalny, wikariusz biskupi), biskup polowy, proboszcz, administrator parafii, duchowny odpowiednio delegowany. Jeśliby przyjąć, że przez duchownego odpowiednio delegowanego rozumiemy tutaj duchownego posiadającego *facultas* do asystowania przy zawarciu małżeństwa, oznaczałoby to tym samym, że duchowny towarzyszący przy zawarciu małżeństwa w nadzwyczajnej formie nie ma prawa przyjąć oświadczenia, o którym jest mowa w art. 1 § 2 KRiO. Nie jest bowiem duchownym odpowiednio delegowanym. Tym samym małżeństwo zawarte wobec takiego duchownego – zgodnie z prawem wewnętrznym Kościoła katolickiego – nie mogłoby wywołać skutków na gruncie prawa polskiego. Za takim rozumieniem zwrotu „duchowny odpowiednio delegowany” przemawiają również informacje rozesłane przez Sekretarza Generalnego Episkopatu Polski w dniu 20 marca 2015 r. do kanclerzy kurii diecezjalnych (Informacja, p. 10a)¹³. Mówiąc o tym dokumencie, trzeba mieć także na względzie, że posiada on jedynie walor interpretacji nieautentycznej. Zawiera praktyczne wskazówki, celem aplikowania do życia zmieniającego się z dniem 1 marca 2015 r. prawa państwowego¹⁴.

W tym miejscu trzeba również odwołać się do kolejnego przepisu. Art. 15a Ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego stanowi, że osobę duchowną, przed którą składa się oświadczenia o zawarciu małżeństwa, określa prawo kanoniczne¹⁵. Kan. 1116 § 2 KPK stanowi natomiast, że duchowny nieposiadający upoważnienia do asystowania przy zawarciu małżeństwa powinien zostać poproszony i razem ze świadkami być przy zawieraniu małżeństwa. A zatem oświadczenie, o którym stanowi art. 1 § 2 KRiO, mogłoby zostać złożone w jego obecności.

¹² Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 lutego 2015 r. w sprawie ogłoszenia wykazu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do przyjmowania oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński oraz sporządzania zaświadczeń stanowiących podstawę sporządzania aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, M.P. z 2015 r., poz. 230, wraz z Załącznikiem.

¹³ Sekretarz Generalny Konferencji Episkopatu Polski, *Informacja Sekretariatu Konferencji Episkopatu Polski dotycząca kwestii małżeńskich*, SEP – D/9.1.2-13, 20.03.2015, wraz z: *Informacja o zmianie przepisów dotyczących zawierania małżeństw wyznaniowych ze skutkami cywilnymi (tzw. małżeństwa konkordatowe)* [wersja poprawiona] (dalej jako: Informacja).

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, art. 15a, ust. 3 pkt 2 (Dz.U. z 1989 r. Nr 29, poz. 154); ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw..., art. 6.

Nieco trudniejsza w interpretacji jest natomiast norma zapisana w KKKW. W kan. 832 § 2 KKKW ustawodawca określił, że w przypadku nieobecności kapłana uprawnionego do asystowania przy zawieraniu małżeństw i błogosławienia ich należy poprosić jakiegokolwiek kapłana, by pobłogosławił małżeństwo zawarte w nadzwyczajnej formie. Z normy tej nie wynika, czy kapłan ten jest obecny w trakcie wyrażania zgody i czy w związku z tym (w myśl prawa kanonicznego i art. 15a Ustawy o stosunku państwa do Kościoła) mógłby być duchownym przyjmującym oświadczenie, o którym mowa w art. 1 § 2 KRiO. Wątpliwości rozwiewa odwołanie się do kan. 832 § 3 KKKW. Z jego treści wynika, że małżeństwo, o którym mowa w kan. 832 § 2 KKKW, zawierane jest wobec dwóch świadków i kapłana błogosławiącego. Zatem dostrzegamy w tym miejscu wyraźną kolizję norm prawa: KRiO, art. 1, Ustawy o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego, art. 15a oraz Obwieszczenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 5 lutego 2015 r. Podczas gdy pierwsze normy odwołują się wprost do przepisów prawa kościelnego jako tych, które mają pomóc określić, kto jest uprawniony do przyjmowania oświadczenia, o którym mowa w art. 1 § 2 KRiO, Obwieszczenie zawiera zamknięty katalog upoważnionych osób.

Kolejna kolizja prawa dotyczy norm wymieniających stanowiska, których zajmowanie upoważnia do sporządzania zaświadczeń stanowiących podstawę do sporządzenia aktu małżeństwa. Według cytowanego obwieszczenia ministra z dnia 5 lutego 2015 r. są to: ordynariusz miejsca (biskup diecezjalny, administrator apostolski, administrator diecezji, wikariusz generalny, wikariusz biskupi), biskup polowy, proboszcz, administrator parafii, wikariusz lub inny duchowny odpowiednio delegowany w zastępstwie proboszcza. Wcześniejsze rozporządzenie w tej sprawie zawierało zwrot: „duchowny w zastępstwie proboszcza”¹⁶. Warto nadmienić, że w znowelizowanym dnia 24 lipca 1998 r. Prawie o aktach stanu cywilnego (art. 27 ust. 2) ustawodawca stwierdzał: „Osoba zajmująca jedno z tych stanowisk jest duchownym w rozumieniu przepisów o zawarciu małżeństwa”¹⁷. Przywołany przepis art. 27 ust. 2 został jednak derogowany dnia 28 listopada 2014 r.¹⁸

Po opublikowaniu w 2015 r. przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji wykazu stanowisk, które upoważniają do sporządzenia Zaświadczenia oraz po derogacji w 2014 r. przywołanego art. 27 ust. 2 Prawa o aktach stanu cywilnego nastąpiło widoczne ograniczenie liczby osób uprawnionych

---

¹⁶ Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2008 r. w sprawie ogłoszenia wykazu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do sporządzenia zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, (M.P. z 2008 r. Nr 18, poz. 191, wraz z Załącznikiem).

¹⁷ Cyt. ustawa z dnia 29 września 1986 r. Prawo o aktach stanu cywilnego, art. 27 ust. 2 (t.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 212, poz. 1264 ze zm.); ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw..., art. 3.

¹⁸ Ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach...

do sporządzenia Zaświadczenia. Już nie „duchowny w zastępstwie proboszcza”, lecz „duchowny odpowiednio delegowany w zastępstwie proboszcza” ma prawo taki dokument przygotować. Zatem duchowny, o którym mowa w kan. 1116 § 2 KPK i kan. 832 § 2 KKKW, nie mógłby tego uczynić.

W tym miejscu warto przywołać również inny dokument. Z informacji rozesłanej przez Sekretarza Generalnego Episkopatu Polski w dniu 20 marca 2015 r. do kanclerzy kurii diecezjalnych wynika, że Zaświadczenie może być wypełnione przez duchownego innego niż ten, przed którym było zawierane małżeństwo (Informacja, p. 6). Zatem Zaświadczenie mógłby sporządzić każdy duchowny wymieniony w obwieszczeniu ministra z 2015 r., mimo że małżeństwo byłoby zawarte w obecności duchownego nieposiadającego *facultas* do asystowania przy jego zawarciu. Niejasna pozostaje jednak kwestia, czy ów duchowny towarzyszący zawarciu małżeństwa może przyjąć oświadczenie woli, o którym w art. 1 § 2 KRiO.

Na zakończenie tej części rozważań sięgnijmy jeszcze do Instrukcji dla duszpasterzy dotyczącej małżeństwa konkordatowego z dnia 15 listopada 1998 r.¹⁹ Jedną z części tego dokumentu poświęcona została „procedurze w niebezpieczeństwie śmierci”. Czytamy w niej, że „jeżeli przy zawieraniu małżeństwa był obecny duchowny, o którym mówi kan. 1116 § 2 KPK i kan. 832 § 2 KKKW, po imieniu i nazwisku duchownego zamiast stanowiska podaje się formułę: duchowny w zastępstwie proboszcza, obecny przy małżeństwie zawartym w niebezpieczeństwie śmierci” (Instrukcja p. IV, 26b). Z przywołanego tekstu nie wynika, czy mowa w nim o duchownym przyjmującym oświadczenie, czy też sporządzającym Zaświadczenie. Analiza osobnego punktu 18 Instrukcji, do której odwołuje się p. 26, pozwala uznać, że chodzi o duchownego upoważnionego do przygotowania Zaświadczenia. Wskazania zawarte w Instrukcji były zgodne ze stanem prawnym obowiązującym w Polsce w dniu jej ogłoszenia (do wejścia w życie obwieszczenia z 2015 r.)²⁰. Jediną niezgodność z przepisami państwowymi stanowiło stwierdzenie, że duchowny podpisujący Zaświadczenie powinien być określany zwrotem „duchowny w zastępstwie proboszcza, obecny przy małżeństwie

¹⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja dla duszpasterzy dotycząca małżeństwa konkordatowego*, 15.11.1998, „Dokumenty Konferencji Episkopatu Polski” 1998, s. 231–237 (dalej jako Instrukcja).

²⁰ Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 4 listopada 1998 r. w sprawie ogłoszenia wykazu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do sporządzenia zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, (M.P. z 1998 r. Nr 40, poz. 554, wraz z Załącznikiem); Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 14 marca 2004 r. w sprawie ogłoszenia wykazu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do sporządzenia zaświadczenia stanowiącego podstawę sporządzenia aktu małżeństwa zawartego w sposób określony w art. 1 § 2 i 3 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, (M.P. z 2004 r. Nr 22, poz. 392, wraz z Załącznikiem); Obwieszczenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 lutego 2008 r. w sprawie ogłoszenia wykazu stanowisk...

zawartym w niebezpieczeństwie śmierci” zamiast „duchowny w zastępstwie proboszcza”.

W Informacjach rozesłanych przez Sekretarza Generalnego Episkopatu Polski kwestia małżeństw konkordatowych zawieranych w niebezpieczeństwie śmierci nie została podjęta. Zauważono w nich, że nowe obwieszczenie ministra z dnia 5 lutego 2015 r. „zasadniczo nie wnosi nic nowego w przedmiotowej kwestii, ale doprecyzowuje, zgodnie z przepisami prawa kanonicznego, terminologię dotyczącą nazw stanowisk, których pełnienie daje prawo do przyjęcia oświadczeń, sporządzenia i podpisania zaświadczenia” (Informacja, n. 10). Jak wykazano powyżej, owo doprecyzowanie zwrotu „duchowny w zastępstwie proboszcza” przez zastąpienie go terminem „duchowny odpowiednio delegowany w zastępstwie proboszcza” – w szczególności w katalogu stanowisk, których zajmowanie upoważnia do przyjmowania oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński – wydaje się zmianą znoszącą możliwość zawarcia małżeństwa konkordatowego w niebezpieczeństwie śmierci przed duchownym nieupoważnionym do asystowania przy nim.

Najprostszym sposobem usunięcia opisanych wątpliwości wydaje się uzupełnienie w Obwieszczeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 2015 r. wykazu stanowisk upoważniających do przyjmowania oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński oraz sporządzania Zaświadczenia o stanowisko: „duchowny, o którym mowa w kan. 1116 KPK lub kan. 832 KKKW”.

2. Małżeństwo strony katolickiej z akatolicką obrzędkiem wschodniego, zawarte z udziałem akatolickiego kapłana

Kolejny wyjątek dopuszczony w kan. 1108 § 1 KPK i kan. 828 § 1 KKKW stanowi możliwość zawarcia małżeństwa przez stronę katolicką w obecności kapłana akatolickiego. W kan. 1127 § 1 KPK i kan. 834 § 2 KKKW – do których odwołują się przywołane normy – prawodawca uznał, że gdy strona katolicka zawiera małżeństwo z osobą ochrzczoneą należącą do obrządku wschodniego niekatolickiego, do ważności wystarcza udział świętego szafarza (*interventus ministri sacri*). W KKKW doprecyzowane zostało, że owym szafarzem jest kapłan, który udziela błogosławieństwa. Małżeństwa zawarte w ten sposób bez uzyskania dyspensy od formy kanonicznej są ważne, ale niegodziwie zawarte.

W literaturze przedmiotu nie ma zgodności co do sposobu interpretowania przywołanych przypisów. Doktryna nie potrafi osiągnąć jednomyślności m.in. w tym:

– czy szafarzem (kapłanem) może być: a) chrześcijanin jakiegokolwiek wyznania, b) kapłan strony akatolickiej, c) kapłan należący do jakiegokolwiek obrządku wschodniego,

– czy udział szafarza ma być aktywny, czy wystarczy udział pasywny,

– czy konieczni są dwaj świadkowie zwykli, czy też nie,

– czy zastrzeżenie „z zachowaniem innych wymogów prawa” odnosi się do: a) prawa Kościoła katolickiego, b) prawa Kościoła obrządku wschodniego niekatolickiego, c) prawa obydwu Kościołów jednocześnie, d) prawa Kościoła katolickiego (w całości) z wyjątkiem tego, jak prawo Kościoła akatolickiego określa osobę uprawnioną do asystowania przy zawarciu małżeństwa, e) prawa Kościoła katolickiego z wyjątkiem tego, jak prawo Kościoła akatolickiego określa formę zawarcia małżeństwa²¹.

Wymieniając skrajne opinie na temat interpretacji kan. 1127 § 1 KPK 1983, warto odwołać się do Nowickiej²². Uważała ona, że „zwolnienie od formy zwyczajnej w małżeństwie mieszanym ze stroną prawosławną jest przewidziane tylko w przypadku, w którym małżeństwo jest zawierane w Kościele prawosławnym. Zachowanie wszystkiego, co jest przez prawo wymagane do zachowania, oznacza respektowanie prawa Kościoła, w którym małżeństwo jest zawierane. Jeśli jest zawierane (...) w Kościele, do którego należy strona wschodnia akatolicka – wówczas należy wziąć pod uwagę normy w tymże Kościele obowiązujące”²³.

Przytoczony pogląd wydaje się potwierdzać instrukcja procesowa *Dignitas connubii*²⁴. Zgodnie z art. 2 wspomnianego dokumentu, małżeństwo strony katolickiej i strony ochrzczonej niekatolickiej regulowane jest: prawem Bożym, prawem kanonicznym oraz prawem własnym Kościoła lub wspólnoty kościelnej, do której należy strona akatolicka, jeśli ta wspólnota posiada wła-

²¹ R. Navarro-Valls, *Mixed Marriages*, [w:] *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, vol. 3/2, dz. cyt., s. 1512; W. Góralski, *Małżeństwa mieszane*, [w:] W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, J. Krzywda, P. Majer, B. Zubert (red.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3.2, Poznań 2011, s. 334; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1996, s. 204; W. Góralski, *Małżeństwo*, [w:] P. Hemperek, W. Góralski, F. Przytuła, J. Bakalarz (opr.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3, Lublin 1986, s. 312; W. Góralski, *Kościelne prawo...*, op. cit., s. 289; J. P. Beal, *Mixed marriages*, [w:] J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green, *New Commentary on the Code of Canon Law*, New York 2000, s. 1348; J. M. Serrano, *De matrimoniis mixtis*, [w:] P.V. Pinto (red.), *Studium Romanae Rote. Corpus Iuris Canonici. I. Commento al Codice di Diritto Canonico*, Libreria Editrice Vaticana 2001, s. 669–670; P. M. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2005, s. 218; U. Nowicka, *Kanoniczna forma zawarcia małżeństwa z prawosławnym wg KPK i KKKW*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009) nr 3–4, s. 260.

²² T. Jakubiak, *Naprawienie zaistniałego stanu rzeczy po zawarciu małżeństwa przez stronę łacińską ze stroną akatolicką obrządku wschodniego bez dyspensy od formy kanonicznej przy udziale świętego szafarza*, „Roczniki Nauk Prawnych” 23 (2013) nr 4, s. 124.

²³ Cyt. U. Nowicka, *Kanoniczna forma...*, op. cit., s. 260.

²⁴ A. Stankiewicz, *Instrukcja*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas Connubii”*, Sandomierz 2007, s. 11–34.

sne prawo małżeńskie (art. 2 §2, n. 1), prawem, jakiego używa wspólnota kościelna, do której należy strona akatolicka, jeśli ta wspólnota nie ma własnego prawa małżeńskiego (art. 2 §2, n. 2). Biorąc pod uwagę niniejszą normę, bez większych trudności można przyjąć, że zastrzeżenie „z zachowaniem innych wymogów prawa” oznacza, iż w tym, co dotyczy formy kanonicznej, należy przestrzegać prawa własnego Kościoła, do którego strona akatolicka należy, w tym zaś, co dotyczy przeszkód i wad zgody, należy przestrzegać prawa Bożego, prawa Kościoła katolickiego oraz pozytywnego prawa Kościoła akatolickiego drugiej strony²⁵. Z art. 4 § 1 n. 2 instrukcji *Dignitas connubii* wnioskujemy także, że – jeśli chodzi o formę zawarcia małżeństwa – małżeństwo musi być zawarte z zachowaniem świętego obrzędu i prawa własnego Kościoła, do którego należy strona akatolicka.

O tym, jaką rolę w tradycji Kościołów wschodnich katolickich i niekatolickich odgrywa święty obrzęd, a w szczególności błogosławieństwo, jakiego udziela kapłan przy zawieraniu małżeństwa (o którym wprost była mowa w kan. 834 § 2 KKKW), naucza KKK. Czytamy w nim: „w tradycjach Kościołów wschodnich kapłani lub biskupi, którzy przewodniczą ceremonii, są świadkami wzajemnej zgody małżonków, ale ich błogosławieństwo jest konieczne także dla ważności sakramentu” (KKK, n. 1623)²⁶.

Zważywszy na to, co do tej pory zostało powiedziane, „udział świętego szafarza”, o którym jest mowa w kan. 1127 § 1 KPK, należy interpretować – zgodnie z brzmieniem kan. 834 § 2 KKKW – jako błogosławieństwo kapłana. Tak samo należałoby pojmować sformułowanie zapisane w art. 4 § 4 n. 1 *Dignitas connubii*: „byleby tylko małżeństwo było zawarte z zachowaniem świętego obrzędu”. Jak zauważa Nowicka: „Zgoda, która jest przyczyną sprawczą każdego zwyczajnego kontraktu, nie może – wedle koncepcji prawosławnej – mieć mocy ustanowienia sakramentu. Tym właśnie małżeństwo «w Panu» różni się od związku cywilnego, że jest ono uświęcone przez łaskę Bożą, ta z kolei nie może zstąpić na małżonków inaczej, jak poprzez kapłańskie błogosławieństwo. Innymi słowy, przymierze małżeńskie nie staje się sakramentem z mocy wzajemnej zgody małżonków, ale poprzez interwencję duchownego, który jest jego szafarzem”²⁷.

Biorąc pod uwagę, że przy zawieraniu małżeństwa przed duchownym akatolickim – zgodnie z decyzją ustawodawcy – należy przestrzegać prawa Kościoła, do którego należy strona akatolicka obrządku wschodniego, samo wyrażenie zgody przez nupturientów i udzielenie błogosławieństwa przez kapłana może okazać się niewystarczające do ważnego zawarcia małżeń-

²⁵ Cyt. A. Stankiewicz, *Instrukcja, [w:] Komentarz do Instrukcji...*, op. cit., s. 25–26.

²⁶ U. Nowicka, *Stwierdzenie stanu wolnego wiernych prawosławnych na forum Kościoła katolickiego*, Warszawa 2012, s. 33, 231; T. Jakubiak, *Obrzęd zawarcia małżeństwa w nadzwyczajnej formie*, „*Ius Matrimoniale*” 25 (2014) nr 3, s. 32–35.

²⁷ U. Nowicka, *Stwierdzenie stanu...*, op. cit., s. 33.

stwa. Nie jest bowiem wykluczone, że Kościół, do którego należy strona akatolicka, ma w swoim prawie jeszcze inne warunki określające – używając katolickiej terminologii – formę prawną zawarcia małżeństwa, które mogą wpływać na ważność zawartego małżeństwa.

3. Świecki asystujący przy zawarciu małżeństwa

Instrumentem prawnym, istniejącym wyłącznie w systemie prawa Kościoła łacińskiego, umożliwiającym ważne zawarcie małżeństwa bez obecności uprawnionego duchownego, jest możliwość zawarcia małżeństwa w obecności dwóch zwykłych świadków oraz kompetentnego świeckiego.

W kan. 1108 § 1 KPK ustawodawca zamieścił odwołanie do kan. 1112 § 1 KPK. Kanon ten – w brzmieniu zmienionym przez papieża Franciszka w 2016 r. – stanowi: „Gdzie nie ma kapłanów i diakonów, biskup diecezjalny, uzyskawszy – po wcześniejszej pozytywnej opinii Konferencji Episkopatu – zezwolenie (*licentia*) Stolicy Apostolskiej, może delegować świeckich (*delegare laicos*) do asystowania przy zawieraniu małżeństw, z zachowaniem tego, co zostało przepisane w kan. 1108 § 3”²⁸. Zastrzeżenie uczynione przez ustawodawcę w kan. 1112 § 1 KPK, że przy delegowaniu świeckich do asystowania przy zawieraniu małżeństwa należy przestrzegać normy zapisanej w kan. 1108 § 3 KPK, oznacza, że delegacja nie może obejmować swoim zakresem małżeństw zawieranych przez stronę katolicką obrządku łacińskiego ze stroną obrządku wschodniego katolickiego lub niekatolickiego. Sposób udzielenia delegacji reguluje kan. 1111 § 2 KPK²⁹.

Uzyskanie przez biskupa diecezjalnego zezwolenia Stolicy Apostolskiej jest warunkiem koniecznym do tego, by delegacja została dokonana w sposób ważny (kan. 127 § 2 KPK). Praktyka Stolicy Apostolskiej pokazuje, że od wymogu uzyskania opinii Konferencji Episkopatu są odstępstwa, lecz dotyczą one krajów misyjnych³⁰.

Aby zrozumieć *ratio legis* niniejszej normy, należy sięgnąć do dokumentów wydanych przez Stolicę Apostolską w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku. Wtedy ustosunkowała się ona do licznych próśb, jakie kierowali do niej ordynariusze diecezjalni. Pytali o możliwość zmiany przepisów KPK 1917 tak, by w szczególnych sytuacjach katolicy świeccy delegowani przez ordynariuszy lub proboszczów mogli asystować przy zawarciu małżeństwa,

²⁸ Franciscus, *De Concordia Inter Codices...*, op. cit., s. 602–606.

²⁹ Sacra Congregatio pro Clericis, *Instructio de quibusdam quaestionibus circa fidelium laicorum cooperationem sacerdotum ministerium spectantem Ecclesia de mysterio*, art. 10, 15.08.1997, AAS 89 (1997), s. 873.

³⁰ R. Gosiewski, *Zawarcie małżeństwa coram assistente laico*, „Roczniki Nauk Prawnych” 27 (2017) nr 3, s. 135.

przy jednoczesnej obecności dwóch zwykłych świadków. Prośby były umotywowane troską duszpasterską o osoby pragnące założyć rodzinę zgodnie z prawem, gdy w danym rejonie brakowało kapłanów i diakonów uprawnionych do asystowania przy zawarciu małżeństwa. Zaznaczano, że wśród wiernych brakuje przekonania o możliwości zawierania małżeństwa w nadzwyczajnej formie, o ile w ogóle mają oni wiedzę na temat istnienia normy zapisanej w kan. 1098 KPK 1917. Zdaniem ordynariuszy, wątpliwości wiernych wywołane były również tym, że zawarcie małżeństwa wobec dwóch zwykłych świadków, w okolicznościach opisanych w kan. 1098 KPK 1917, pozbawione jest jakiegokolwiek znaku ukazującego religijny i sakramentalny charakter.

Do przytoczonych prośb Kongregacja Dyscypliny Sakramentów początkowo (w grudniu 1971 r.) ustosunkowała się negatywnie. Zasugerowała jednak, aby tam, gdzie jest utrudniony kontakt wiernych z duchownymi ze względu na duże odległości, ordynariusze wyznaczyli „kwalifikowanych” wiernych, którzy mimo tego, że nie będą świadkami kanonicznymi wyposażonymi w autorytet Kościoła, będą wypełniać czynności (*opus*) kościelne. Ich obecność, święty obrzęd sprawowany przy zawarciu małżeństwa i pouczenie o treści kanonu 1098 KPK 1917 upewniałyby wiernych, że zawierają ważne małżeństwo, mimo braku uprawnionego duchownego³¹.

W maju 1974 r. Kongregacja Dyscypliny Sakramentów zmieniła zdanie. Wychodząc naprzeciw przedstawianym przez ordynariuszy argumentom, nadała kongregacjom Dyscypliny Sakramentów i Ewangelizacji Narodów specjalne uprawnienie. Otrzymały one władzę zezwalania ordynariuszom na powierzanie świeckim funkcji świadka urzędowego przy kanonicznej celebracji zawarcia małżeństwa. Uprawnienie przyznane świeckim nie zwalniało duchownych uprawnionych do asystowania przy zawarciu małżeństwa z wypełniania ciężących na nich obowiązków – osobiście lub przez innego, delegowanego duchownego. Świecki mógł asystować tylko wtedy, gdy nie mógł uczynić tego uprawniony duchowny³². W tym samym roku został również przygotowany obrzęd zawarcia małżeństwa przed świeckim świadkiem kwalifikowanym przez Kongregację Kultu Bożego³³. Obecnie w rozdziale III

³¹ Kongregacja Dyscypliny Sakramentów, *Instrukcja na temat kanonicznego zawierania małżeństwa w szczególnych wypadkach wobec samych tylko świadków*, 7.12.1971, [w:] E. Sztarfrowski (opr.), *Posoborowe prawodawstwo kościelne (dokumenty prawnoliturgiczne)*, t. VI, z. 2, Warszawa 1975, s. 361–367.

³² Sacra Congregation for the Discipline of Sacraments, *Lay Person as Official (Qualified) Witness*, 15.05.1974, *Canon Law Digest*, J.I. O'Connor (red.), vol. 8, *Officially Published Documents Affecting the Code of Canon Law 1978–1981*, Illinois 1978, s. 816; D.W. Antonio, *An Inculturation Model of the Catholic Marriage Ritual*, The Liturgical Press, Collegeville Minnesota 2002, s. 34.

³³ Sacra Congregatio pro Cultu Divino, *Normae Ordo celebrandi matrimonium coram teste qualificato laico*, [w:] *Leges Ecclesiae post Codicem Iuris Canonici editae*, vol. V, kol. 6954–6956.

Ordo celebrandi Matrimonium jest zamieszczony specjalny obrzęd: *Ordo celebrandi Matrimonium coram assistente laico*³⁴. W tłumaczeniu polskim rozdział ten nie został uwzględniony, gdyż w Polsce nie ma potrzeby delegowania świeckich do asystowania przy zawarciu małżeństwa³⁵.

Po promulgacji kodeksu przez Jana Pawła II w 1983 r. subsydiarny i nadzwyczajny charakter funkcji świeckiego świadka urzędowego pozostał w mocy³⁶. Jak zauważa Stolica Apostolska, aktualnie delegowanie świeckich jako świadków urzędowych do celebracji zawarcia małżeństwa (*delegati fedeli laici come testes qualificati per la celebrazione di matrimoni*) ma miejsce głównie w Ameryce Łacińskiej, zwłaszcza w Brazylii³⁷.

Mimo że według kanonistów zawarcie małżeństwa wobec dwóch zwykłych świadków i świeckiego delegowanego jest uważane za realizację zwykłej formy zawarcia małżeństwa, zdaniem autora warto tę instytucję prawa uwzględnić w niniejszych badaniach³⁸. Należałoby bowiem zastanowić się, czy delegacja świeckiego (o której mówi kan. 1112 § 1 KPK) i delegowanie duchownego (o którym jest mowa w kan. 1108 § 1 i kan. 1111 § 1 KPK) są dokładnie takimi samymi aktami władzy Kościoła. Czy świecki jest delegowany do asystowania przy zawarciu małżeństwa jako świadek urzędowy zawarcia małżeństwa czy też jako nadzwyczajny świadek urzędowy? Czy uprawnienie, o którym mowa w *Ordo celebrandi Matrimonium* n. 25 i 120 (jaki świecki otrzymuje do bycia świadkiem), jest co do natury takie samo jak uprawnienie otrzymane przez duchownego, o którym jest mowa w kan. 1111 § 1 KPK? W literaturze funkcjonuje bowiem przekonanie, że *facultas*, o której wspomina ustawodawca w kan. 882, 883, 966, 1111 § 1 KPK, oznacza nadanie szafarzowi uprawnienia do wykonywania władzy święceń w stosunku do określonych wiernych, a w tym przypadku *facultas* nadawane jest świeckiemu³⁹.

Podsumowanie

Ustawodawca kościelny, dostrzegając przewagę prawa naturalnego osób do zawarcia małżeństwa nad prawem pozytywnym oraz kierując się dobrem duchowym strony katolickiej, zgodził się, że istnieją okoliczności domagające

³⁴ *Ordo celebrandi Matrimonium*, n. 118–151.

³⁵ *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Wydanie trzecie według drugiego wydania wzorcowego, Katowice 1996.

³⁶ *Sacra Congregatio pro Clericis, Ecclesia de mysterio...*, op. cit., art. 10 § 1.

³⁷ *L'Adunanza «Plenaria» della Congregazione per il Culto Divino e la Disciplina dei Sacramenti*, 1–4.03.2005, „Notitiae” 41 (2005) nr 3–4, s. 184–185.

³⁸ R. Gosiewski, op. cit., s. 133.

³⁹ T. Jakubiak, *Upoważnienie do słuchania spowiedzi wg Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 25 (2012) n. 2, s. 35–38.

się uznania za skuteczną zgodę małżeńską wyrażoną bez obecności duchownego uprawnionego do asystowania przy zawarciu małżeństwa⁴⁰.

Najbardziej wyrazisty przykład jego troski o dobro małżeństwa i elastyczności w tworzeniu prawa stanowią normy prawne umożliwiające zawarcie małżeństwa wyłącznie wobec dwóch zwykłych świadków (kan. 1116 KPK, kan. 832 KKKW). Ponieważ aplikowanie ich w życie wiązało się z trudnościami, prawodawca przewidział możliwość przyznania biskupom diecezjalnym władzy delegowania świeckich do asystowania przy zawarciu małżeństwa (kan. 1112 KPK). Wprowadzając w życie ten instrument prawny, kierował się troską o dobro duchowe wiernych żyjących w dużych odległościach od ośrodków duszpasterskich. Aby usunąć wątpliwości oraz występujące wśród wiernych lęki przed korzystaniem z możliwości zawarcia małżeństwa wobec dwóch świadków zwykłych, zdecydował się na dopuszczenie świeckich do pełnienia funkcji świadka urzędowego przy zawarciu małżeństwa. W ten sposób systemowo rozwiązał komplikacje występujące przy aplikacji w życie norm zapisanych w kan. 1116 KPK. Promulgując kan. 1112 KPK, wyeliminował – w rejonach, gdzie występuje brak duchownych i gdzie delegowano świeckich do asystowania przy zawarciu małżeństwa – konieczność zaistnienia warunków opisanych w kan. 1116 § 1 n. 1–2 KPK.

Wykluczenie możliwości zawierania małżeństw wobec świeckiego świadka urzędowego przez łacinników z osobami przynależącymi do obrządków wschodnich podyktowane zostało uszanowaniem tradycji Kościołów wschodnich, które do ważności zawarcia małżeństwa wymagają obecności kapłana i udzielenia przez niego błogosławieństwa.

Dla zapobieżenia nieważnym małżeństwom zawieranim przez katolików z niekatolikami obrządków wschodnich, w sytuacji gdy dostrzeżono wzrost liczby małżeństw mieszanych, ustawodawca uznał za ważne małżeństwa wyżej wspomnianych osób, zawarte przy obecności i z błogosławieństwem księdza niekatolickiego. Tym samym pragnął zapewnić trwałość, świętość związku małżeńskiego oraz spokój domowy⁴¹. Na promulgację tego prawa miała również wpływ ścisła komunია istniejąca pomiędzy Kościołem katolickim i akatolickimi Kościołami obrządków wschodnich⁴².

Oprócz przywołanych instytucji prawnych, objętych niniejszymi badaniami, prawodawca dopuścił także możliwość udzielenia dyspensy od formy kanonicznej (kan. 1127 § 2 KPK, kan. 835 KKKW) oraz uważnienia mał-

⁴⁰ R. Navarro-Valls, *The Form...*, op. cit., s. 1470.

⁴¹ Sacrosanctum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, *Decretum de Ecclesiis Orientalibus Catholicis Orientalium Ecclesiarum*, n. 18, 21.11.1964, AAS 57(1965), s. 82; Sacra Congregatio Pro Ecclesia Orientali, *Decretum de matrimoniis mixtis inter catholicos et orientales baptizatos acatholicos Crescens matrimoniorum*, 22.02.1967, AAS 59 (1967), s. 165–166.

⁴² Secretariatatus ad Christianorum Unitatem Fovendam, *Directorium ad ea quae a Concilio Vaticano Secundo de re oecumenica promulgata sunt exsequenda*, n. 48, 14.05.1967, AAS 59 (1967), s. 588.

żeństw (kan. 1156–1165 KPK, kan. 843–852 KKKW), co w perspektywie umożliwi również powstanie ważnego węzła małżeńskiego bez wyrażenia zgody przed uprawnionym duchownym.

Dzięki wymienionym rozwiązaniom prawnym ustawodawca zabezpieczył dobro duchowe oraz pokój sumienia wiernych. Jednocześnie uniknął konsekwencji, które mogą być następstwem zbyt rygorystycznego aplikowania do życia ogólnych i formalnych wymagań prawa. W kanonicznym porządku prawnym zaoferował rozwiązania, które czynią prawo bardziej elastycznym⁴³.

Jak wykazały zaprezentowane wyniki badań, prawo kościelne i państwowe regulujące opisane instytucje prawne wymaga doprecyzowania, a chwilami nawet uzupełnienia.

Wykaz literatury

- Antonio D. W., *An Inculturation Model of the Catholic Marriage Ritual*, The Liturgical Press, Collegville Minnesota 2002.
- Bączkiewicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958.
- Beal J. P., *Mixed marriages*, [w:] J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, *New Commentary on the Code of Canon Law*, New York 2000.
- Gajda P. M., *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2005.
- Góralski W., *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006.
- Góralski W., *Małżeństwa mieszane*, [w:] W. Góralski, E. Górecki, J. Krukowski, J. Krzywda, P. Majer, B. Zubert (red.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3.2, Poznań 2011.
- Góralski W., *Małżeństwo*, [w:] P. Hemperek, W. Góralski, F. Przytuła, J. Bakalarz (opr.), *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego*, t. 3, Lublin 1986.
- Gosiewski R., *Zawarcie małżeństwa coram assistente laico*, „Roczniki Nauk Prawnych” 27(2017) nr 3.
- Jakubiak T., *Nadzwyczajna forma zawarcia małżeństwa według Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 r.*, „Ius Matrimoniale” 25 (2014) n. 2.
- Jakubiak T., *Naprawienie zaistniałego stanu rzeczy po zawarciu małżeństwa przez stronę łacińską ze stroną akatolicką obrządku wschodniego bez dyspensy od formy kanonicznej przy udziale świętego szafarza*, „Roczniki Nauk Prawnych” 23 (2013) nr 4.
- Jakubiak T., *Obrzęd zawarcia małżeństwa w nadzwyczajnej formie*, „Ius Matrimoniale” 25(2014) nr 3.
- Jakubiak T., *Upoważnienie do słuchania spowiedzi wg Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 25 (2012) n. 2.
- Navarro-Valls R., *Mixed Marriages*, [w:] A. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña (red.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, vol. 3/2, Montreal–Chicago 2004.

---

⁴³ A. Viana, *Power of Governance*, [w:] Exegetical Commentary on the Code of Canon Law, vol. 1, op. cit., s. 883–884.

- Navarro-Valls R., *The Form of the Celebration of Marriage*, [w:] Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña (red.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, Montreal–Chicago 2004.
- Nowicka U., *Kanoniczna forma zawarcia małżeństwa z prawosławnym wg KPK i KKKW*, „Prawo Kanoniczne” 52 (2009) nr 3–4.
- Nowicka U., *Stwierdzenie stanu wolnego wiernych prawosławnych na forum Kościoła katolickiego*, Warszawa 2012.
- Pawluk T., *Prawo kanoniczne według kodeksu Jana Pawła II. Prawo małżeńskie*, t. 3, Olsztyn 1996.
- Serrano J.M., *De matrimoniis mixtis*, [w:] P. V. Pinto (red.), *Studium Romanae Rote. Corpus Iuris Canonici. I. Commento al Codice di Diritto Canonico*, Libreria Editrice Vaticana 2001.
- Stankiewicz A., *Instrukcja*, [w:] T. Rozkrut (red.), *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas Connubii”*, Sandomierz 2007.
- Viana A., *Power of Governance*, [w:] Á. Marzoa, J. Miras, R. Rodríguez-Ocaña (red.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, Montreal–Chicago 2004, vol. 1.

Summary

The Legal Validity of Marital Consent Expressed Without the Presence of a Clergyman Authorized to Assist at the Marriage as an Expression of the Church Legislator’s Flexibility in Supporting the Institution of Marriage

Key words: marital consent, canonical form of marriage, church law on marriage.

The Catholic Church requires that for marriage to be validly contracted, the contracting parties – provided that they are subject to its legal regulations – must manifest their consent in the presence of two witnesses and a clergyman authorized to assist at the celebration of marriage. Real life situations sometimes make it impossible, however, or significantly hinder observance of the ordinary canonical form of the celebration of marriage. For this reason, the church legislator allows for circumstances in which marital consent manifested without observance of this form becomes legally valid and thus creates the marital bond. Most of these exceptions are mentioned in canons 1108 § 1 CIC and 828 § 1 CCEO.

The author of this text discusses the canon law instruments described in the above-mentioned canons which guarantee the legal validity of marital consent expressed in the absence of a clergyman authorized to assist at the marriage. Due to the limited space available in the article, the other analogous legal instruments described in other canons of the Code (dispensation from the canonical form and convalidation of marriage) have been omitted.